

SZEMLE

BRATINKA JÓZSEF–SZIGETI FERENC:

SZEGED VÁROS TANÁCSÁNAK ELSŐ JEGYZŐKÖNYVE 1717–1723.

(Tanulmányok Csongrád megye történetéből XVIII, 95–193. l.)¹

1. Szeged város XVIII. századi életének érdekes és értékes dokumentumát közlik a nyelvemlék közzétevői. Ez a korábban még ki nem adott levéltári anyag azért keltette fel a nyelvtörténet kutatóinak érdeklődését, mert olyan nyelvi és művelődéstörténeti tényanyagot tartalmaz, amely e tudományágakon kívül a helytörténet és a jogtörténet kutatóinak a figyelmére is joggal igényt tarthat, közkinccsé tétele pedig szegedi kutatók nemes feladata, ezt a helyi kutatómunkát más nem végzi el helyettük. A JATE Magyar Nyelvészeti Tanszékének munkatársai ezért vállalkoztak egy pályázat keretében e jegyzőkönyv feldolgozására, ill. kiadására, amelyet a Művelődési és Közoktatási Minisztérium (ÁMB 214/1986.) támogatott, s az elkészült pályamunkát „Kiemelkedő eredménnyel zárult”-nak minősítette. (Vö. 96. l.)

2. Szeged város tanácsi jegyzőkönyveinek legrégebb darabjai elvesztek. Ez az első fennmaradt kötet 1717-től 1723-ig tartalmaz feljegyzéseket, kisebb-nagyobb ügyek leírását: „marhatolvaj felakasztását, házastársi egyenetlenségeket, adóbehajtás körüli problémákat, szidalmas szavakkal vétközők eseteit, városi tisztségek betöltését stb.” (95. l.); a kötet végén pedig különféle városi tisztségek, foglalkozások elnyerésekor letett eskük szövegei, az ún. juramentumok találhatók. Nyelvtörténeti szempontból azonban a jegyzőkönyvet elsősorban nem a tartalma, hanem az a tény teszi fontossá, hogy nyelvzete túlnyomórészt magyar. Megcsillan benne a korabeli élőnyelv is, főként a peres ügyek tárgyalása közben készült feljegyzések szövegében, pl.: „Vastagh Ferencz, Bába János Civiseknek mint A. Győry Janos Civisünk ellen mint I. Causajuk előnkben adatván Követközendőképpen. Hogy a midön fölső Városi Korcsmán nevezet Civiseink együtt mu- lattanak volna, ital Közben magok Közöt öszve veszven, rú túl verekedtenek, es annyira jötte- nek, hogy az említet I. haragjában, Isten és Vi- lág Törvényneicitül nem irtozván, el tökellett rosz Szándekábul, alattomban Késit, mint orozó Gyl- Kos fegyvert

¹ Mutatvány és egy fényképmásolatot a lap megjelent belőle a Néprajz és Nyelvtud. XXIX–XXX. kötetében, Szeged, 1985–86., 51–61.

Ki huzván, az veszekedések Kö- zöt meg Szurta orozva Bába János Civisün- Ket, a mellyet midön ordine juris ventillaltunk vólna, Györi János tamquam I. meg Vallya ugyan hogy a Kést Ki huzván, nevezet Bába Jánost meg Szurta, de maga mentsegére cselekedte', mivel ütet a földre Vastag Ferencz Bába János, több társaikkal edgyüt le'tapodván nyak- ra való Kendőjével fujtogatták, Kevesse majd meg lúlt, provocalván magát jelen vólt bizonyságok- ra, és azokkal Kész meg bizonyítani." (104–105. l.) Emellett a XVIII. század erős latin hatás alatt álló hivatali nyelvbe is bepillanthat az olvasó, erre a sok latin szakkifejezés meg a jogi indoklások a jellemzőek. A fenti részlet folytatása is ezt mutatja: „Vastag Ferencz, és Bába János, tamquam Actores az I.nek exceptioját egészen tagadgyák, bizonyságokkal Ki- vánván Törvényünk előtt edoceálni, recomendálván tovább is magukat pro Iustitia. Tandem

Az elő hozot Törvényessen, és meg esküdtetet bizonyságoknak fassiojokból is, mind pediglen mind a Ket résznek fassiojokból, s. allegatiojokból circumstantialiter a Causá- nak meritumját meg értvén, és törvényessen dicutialván így Deliberáltatot." (105. l.) Felhívják erre a figyelmet a bevezetésben a szöveg közzétevői is: „E beékelődő latin elemek, illetve nehézkesnek ható megfogalmazások mellett ugyancsak eleven esetleí- rásokat olvasunk, melyek mondatfűzésében, epikus ... részleteiben a 16–17. századi íródéakok fordultatos nyelvére ismerhetünk." (95. l.)

3. A szöveg kiadóinak szakértelmét, korszerű felfogását dicséri, hogy a szöve- get betűhíven közlik. A kiadás feladata emellett azért sem volt egyszerű, mert a jegyző- könyvben nemcsak összefüggő latin szövegrészek fordulnak elő nagy számban, hanem – mint a szórványemlékekben – a latin kifejezések, félmondatok, mellékmondatok, magyarázatnak szánt latin kitérések beékelődnek a magyar szövegrészek folyamatába, amint ezt az idézett rész is illusztrálja. E nehézségek áthidalására, az olvashatóság megkönnyítésére a következőképpen jártak el a kiadvány szerzői. A jegyzőkönyv első négy oldalának latin szövegét egész terjedelmében közlik, mellette található a gör- dülékeny magyar fordítás, ez a rész ugyanis az egész jegyzőkönyvnek bevezetőjéül szolgált. Ezután tájékoztató összefoglalás következik az 5–27. lap latin szövegének tartalmáról. A későbbiekben is ezt az eljárást alkalmazták a terjedelmesebb latin szövegek tartalmának jelzésszerű ismertetésére. A szövegbe ékelt latin kifejezéseket, mondattöréseket vagy mondatokat a megfelelő részhez csatlakoztatva (vagy később) magyar fordításban is megadják, a jegyzőkönyv megfelelő oldalára utalva (pl.: „ad 27–28". stb.). A bevezetésben nem ártott volna azonban gyakorlati útmutatást is adni a jegyzetek, ill. a szövegrészek után „ad"-dal csatlakoztatott fordítások, értelmezések használatához, mert ezek többnyire elég távolra kerültek az értelmezett szövegrészek- től.

A magyar és latin, ill. keveréknyelvű szövegeken kívül német részletek is előfordulnak a jegyzőkönyvben, így például német nyelvű rendelet vagy az esküszöve- gek – juramentumok – német változata. Az előbbire csak utal a kiadvány (vö. 102. l.), az utóbbiakat közli is; ezek fordítását minden bizonnyal azért mellőzték, mert általában

előttük vagy utánuk megtalálható a korabeli magyar esküszöveg is. (Ennek ellenére a német szövegrészek tanulmányozása, esetleg mai fordítása sem lett volna vagy lenne haszontalan, éppen a betűhíven közölt írásmód miatt sem.) E párhuzamokra a szövegben található címek utalnak, pl.: „Formula Iuramenti in Concivilitatem receptorum (értsd: 'a városközösségbe befogadottak esküformulája') ... Eadem Formula Germanice” (170. l.); „Iuramentum Iudaeorum ... Idem Iuramentum Ungarice.” (171. l.). – Mellékesen jegyzem meg, hogy a jegyzőkönyvbe felvett esküszövegek a mai kor – szegedi, de minden más – polgárának is megszívlelendők lehetnek. A szöveg értékei iránt való érdeklődés felkeltésére idézzünk egyetlen ilyen részletet:

„Bor Biráknak eö Kglmeknek Iuramentuma eképpen van.

En N. Esküszöm az egy elő igaz Istenre', Attya, Fiú, Sz. [Lélek] tellyes Szent Háromságra, Boldogságos Szüz Mári[ára, és Isten-]nek minden Szentejre'; Hogy ezen Esztendőben Bor B[iróként?]

Kivánok ele'get tenni, és magamat úgy alkalmaztatni, és Szorgalmatossan vigyázni minden restség nélkül a Nemes Városnak Korcsmájra, hogy Bor nélkül ne legyenek, és hogy Nemes Városnak jövedelme' Szaporodgyon, idegen Borok eránt jó rendelést tészek, és az melly hordokat Korcsmáros Kezéhez adok, azokat igazán meg fűzerlem, és a Korcsmárostúl igaz Számot is Vészek, nem te- kintvén Semmi attyafiságot, Sogorságot, Komaságot, igeretet, Ke[d-]vezést, ajándékot, vagy valami Privátumot, hanem e'gyedül az Nemes Városnak hasznán igyekezem; azért is minden hordorúl hány akós vólt igaz Számot veszek, és abbúl Kezemhez jöt pénzeket Szorgalmatossan meg tartom, és azokkal valami Kü- lömb való Kereskedést nem inditok, és másnak Sem adom; hanem egyedül a T. Nemes Tanácsnak Végezése Szerint, avagy Biro Urnak Comissioja mellet erogálom, és a midön az Esz- tendő el folyván minden Ki arultatot hordokrúl, hány akossak vóltak, és hogy vettem, hogy folyt, és hány pénzen Ki árulták, mind jövedelmérül, mind Söprejerül igaz Számot adni fogok, úgy az hordokra vigyázni, azokat meg mosatni, és Szárazan, tisztán tartani el nem mulatom, Isten engemet ugy Segellyen, Boldog Aszszony, és Istennek minden Szentej.” (161–162. l.)

Érdekesek mind helytörténeti, mind nyelvi szempontból a jegyzőkönyv helynevei, pl.: „Szeg határ, Bika Semlyeke' homokja, Zombori dombja, Atal arok, Madarász Tó” stb.; névtani szempontból személynevei is érdemesek a feldolgozásra.

4. Szeged város tanácsának közreadott, első fennmaradt jegyzőkönyve röviden bemutatott értékei miatt nagy kincse a városnak, és feltétlenül érdemes a további tanulmányozásra, feldolgozásra. Ehhez kívánunk kedvet, kitartást, a továbbiakban is érdeklődő munkatársakat.

Velcsov Mártonné

FEKETE LÁSZLÓ 1992: *MAGYAR KIEJTÉSI SZÓTÁR*.

Budapest, Gondolat, 212 p.

„A Magyar kiejtési szótár régi hiányt pótol a könyvpiacra. Segítséget nyújt a legkülönbözőbb hasonulások, egyes idegen szavak és rövidítések helyes kiejtésében, sőt azon szavak esetében is, amelyeket éppen hogy úgy kell kiejteni, ahogyan írva vannak, de a mindennapi beszéd ettől eltérő, helytelen alakokat alkalmaz. A 10880 szót és szókapcsolatot tartalmazó szótár hasznos segítőtársa lesz mindazoknak, akik nem csupán írni, de beszélni is helyesen szeretnének magyarul.”

Az előbbi idézet a könyv hátoldaláról való és – érthetően – a kiejtési szótár hasznosságáról igyekszik meggyőzni a potenciális vásárlókat. Ugyanezt teszi az Ajánlásban dr. Andrásfalvy Bertalan, a Magyar Köztársaság művelődési és közoktatási minisztere is: „Örömmel vehetik kézbe ezt a művet mindazok, akiknek szívügye, hogy szépen, helyesen beszéljenek magyarul, akik az igényes magyar kiejtést akarják tudatosítani vagy elsajátítani, éljenek bár a természetes magyar nyelvi közegben vagy a szétszórtság nyelvi szigetein. Nyelvtudományunk régi adósságát törleszti a *Magyar kiejtési szótár*” (7).

A továbbiakban – sajnos – kénytelen leszek azt bizonyítani, hogy a magyar nyelvtudomány továbbra is adósa még a magyar nyelvet szerető közönségnek egy *t u d o m á n y o s a l a p o s s á g g a l e l k é s z í t e t t* magyar kiejtési szótárral. Fekete László munkája ugyanis – több szempontból is – hűján van ennek.

1. Az első kifogásom a szótárban szereplő szóanyag kiválasztását érinti. Mint a Tájékoztatóból (9–14) megtudjuk, „a kiejtési szótárban 10 880 szó, ill. szókapcsolat [a továbbiakban rövidítve: szó] van” (9). Ezeknek egy jelentős részét a szakirodalomban (ÉrtSz., ÉKsz., AkH., NyKk.) előforduló olyan szótári alakok teszik ki, „melyekben az ejtett forma eltér az írottól” (zöngésedés, összeolvadás stb.). Ez így rendjén is volna. Érthetetlen azonban a számomra, hogy a magyar szókincsnek csak kis szeletét bemutató szótárba¹ hogyan kerülhettek ilyen nagy számban régies, idegen, valamint minden bizonnyal csak elvéve használt, egészen ritkán előforduló szavak. Néhány példa: a *meggyarapul* 'meggyarapodik' (120) lexéma ugyan előfordul mind az ÉrtSz.-ban, mind az ÉKsz.-ban, azonban stílusminősítésként szerepel mellette az is, hogy *r é g i e s é s i r o d a l m i n y e l v i* alakokról van szó. Ugyancsak nehezen érthető a *koch* [kóh] 'rizsfelfújt' (101) alak felvétele is. Igaz ugyan, hogy ennek a NyKk. I.

¹ Fábíán (1968: 463) szerint „a magyar szókincsnek az a része, amelyet szótározni szoktak, 230 000 szóra tehető” (463).

1222. szerint a népnyelvben van *kó*, ill. *kók* ejtészváltozata is, azonban ugyanitt olvashatjuk azt is, hogy csak „a konyhanyelvben még élő szó”-val van dolgunk.²

Nehezen volna megmagyarázható az olyan – kifejezetten idegenszerű – kifejezések fölvétele is, mint pl. a *á jour vagyok* 'naprakész vagyok' (19). Ezt is tartalmazza ugyan a megadott szakirodalom (a HKSz. (21)), azonban a NyKk. I. 265. – még *aszúr*, *aszúrban van* címszó alatt – nem ajánlja használatát, mert „finomkodó, fölösleges modorosság”-nak tartja.

A szótárba véleményem szerint teljesen fölösleges bevett szavak legnagyobb csoportját az egyébként magyaros, de minden bizonnyal elvélve, vagy csak egyes tudományokban használt kifejezések alkotják. Ezek is megtalálhatók ugyan – többnyire nem is külön szócikként, hanem csupán az összetételek között – az ÉrtSz.-ban, használati gyakoriságuk viszont rendkívül csekély. Fekete László szótárában mégis tömegeken fordulnak elő, illusztrációként álljon itt ez a teljesen véletlenszerűen összeválogatott kis csoport: *elegyfa*, *elegytakarmány* (49), *gubacssavas* (69), *madzagkilincs* (117), *mellpor* (124), *nyűgcsat*, *nyűgpecek*, *nyüstbot*, *nyüstgyártás* (137), *rénszarvaszuzmó* (159), *szakálluzmó* (171), *szarvasgyökér* és *szarvasszar* (173).³

2. Második kifogásom a kiejtés jelölését érinti. Egy kiejtési szótár esetében az embert azt várná, hogy az valamiféle fonetikus írástípust használ. Ez lehetne pl. a magyarban a nyelvjárási vagy beszélt köznyelvi szövegek lejegyzésére használt ún. egyezményes hangjelölés vagy a Nyugaton – a nyelvoktatásban, de a tudományos vizsgálatban is – megszokottabb APhI-átírás.⁴ Utóbbinak meglett volna az az el nem hanyagolható előnye, hogy a szótár a nem magyar anyanyelvűek számára is informatív lehetett volna. Ez nemcsak a magyarul nem beszélő, de pl. magyarul tanuló külföldiekre vonatkozik, hanem a Magyarországról korábban elszármazottak gyermekeire, még inkább unokáira, azaz a nem első generációs magyarokra. Az ő artikulációs bázisuk ugyanis az idegen nyelvi környezet hatására már sok esetben annyira eltávolodott a magyar anyanyelvűekétől, hogy komoly gondot jelenthet számukra egyes foné-

² A NyKk. 2. köt. 594. pedig a *rizskoch* címszó alatt ezt írja: „Inkább csak a bizalmasabb beszélt nyelvben fordul elő, s ott is elavulóban van. Mi is magyar megfelelőjét, a választékosabb *rizsfelfíjt* összetélt ajánljuk helyette”.

³ Utóbbiról meg kell jegyezni, hogy ebben a formában nem szerepel a válogatás alapjául felsorolt szakirodalomban. Gyanítom ugyan, hogy forrása az ÉrtSz. (VI. köt. 101) lehet, ott azonban *szarvasszar* szerepel az összetételek között. Hogy azonban nem egyszerű nyomdahibáról van szó, arra bizonyíték a kiejtés szerinti alak.

⁴ Ezt használják az angol kiejtés jelölésére, de pl. a *Der große Duden, Band 6. Das Aussprachewörterbuch* (Mangold 1974) is az APhI hangjelölési rendszerét veszi át. (Igaz ugyan, hogy abban nem is tízezer, hanem százharmincezer szó kiejtése található. Előszavából kiderül, hogy anyagát nemcsak a Duden-sorozat helyesírási szótára, de a Fremdwörterbuch, azaz az idegen szavak szótára szinte teljes anyaga, valamint tulajdonnevek (főleg személy- és földrajzi nevek) tömege képezi.)

mák képzése (itt nem zárt *ē*-re gondolok, hanem pl. az *a*, *gy*, *ty*, *zs* stb. hangokra). Fekete László azonban nem valamiféle fonetikus átírást használ, hanem csupán a magyar ábécé betűit, elvétele egy-egy diakritikus jelleggel egészítve ki azokat (*ē*, *ā*, *ē*). Ezáltal tehát a nem magyar anyanyelvűek számára a szótár hasznossága máris rendkívüli módon csökkent, pedig „a magyar nyelvet szerető közönség”-be, akiknek „itthon és világszerte” ajánlják a szótárt (7), ők is beletartoznának. De ha már ez így van, lássuk, mennyiben van a szótár a magyar anyanyelvűek segítségére!

3. Fekete László öt részre osztja a szótár szóanyagát. Az első csoportba tartoznak azok a szavak, amelyekben az írott forma eltér az ejtettől, azaz a magyar hangtörvények hatásmechanizmusa révén létrejött alakulatok.

Ezek közül szerintem a zöngéesség szerinti hasonulás eseteit – főként a tulajdonképpen nagyon szűkre méretezett szóanyag miatt – fel sem kellett volna venni a szótárba. Ennek a hasonulásnak a szabályai ugyanis szinte kivétel nélkül ható törvényei a magyar kiejtésnek, s az asszimiláció csak akkor marad el, ha valamilyen oknál – pl. iskolai tollbamondás – fogva annyira lassan és tagoltan artikulálják a szavak ill. szakszok hangsorát, hogy a szomszédos mássalhangzók annyira eltávolodnak egymástól, hogy a második nem képes hatni az elsőre. Normális tempójú beszédben viszont gyakorlatilag mindig létrejön ez a fajta hasonulás. Ha külföldieknek is szánták volna a munkát, elfogadható volna ezeknek az eseteknek a bemutatása is, mivel azonban nem ez a helyzet, valójában nem értem, miért szerepelnek – a szógyakoriságtól eltekintve is – ilyen alakulatok a szótárban: *ananászdinnye* [ananázdinnye] (22), *csüdfű* [csütfű] (39), *homboldogítás* [homboldogítás v. homboldogítás] (81), *hordalékgarnada* [hordaléggarnada] (81) stb. A teljes hasonulás, összeolvadás, főként pedig a rövidülés ill. a nyúlás eseteinek már inkább van helyük egy ilyen munkában. Ezekkel kapcsolatban azonban nagyon gyakori az a megoldás, hogy két ejtészváltozatot is megad a szerző, pl. *bauxitcement* [baukszitcēmēnt, baukszitcement v. baukszicēmēnt, baukszicement] (26), *elvontság* [elvontság v. elvoncság] (52), *bennkosztos* [bennkosztos v. benkosztos] (27) stb. Mint fentebb láttuk (*homboldogítás*), megteszi ezt Fekete László a részleges hasonulás eseteinél is néha, itt azonban még inkább él ezzel az eljárással. Ez ismét csak érthető volna abból a szempontból, hogy lassú, nagyon artikulált beszéd során előfordulhatna, hogy nem fejt ki hatását az adott hangtörvény. Ezt azonban elég volna a szótár elején általános elvként közölni, és csak a hasonult változatot megadni. Így ugyanis a szócikkek információs tartalma inkább gyengül: ha több változat is lehetséges, ugyan melyiket használják általában? Arról persze nem is beszélve, hogy a legtöbb esetben teljesen értelmetlen is így a kiejtés megadása. A fenti példák esetében pl. másfajta ejtészváltozat nem is képzelhető el, azaz: vagy hat a hangtörvény, vagy nem. Így *ā bauxitcement* szócikk legföljebb arról informál, hogy hosszú *ū*-val vagy *í*-vel nem ejthetjük a szót, de hát azt hiszem, ezt nem is tette volna senki, aki a magyar magánhangzók jeleinek hangértékével tisztában van.

Vannak természetesen olyan esetek is, mikor a szerző csak egy ejtészváltozat mellett teszi le a voksát, pl. *könnyhullatás* [könyhullatás] (105), *könnyzacskó* [könyzacskó] (uo.). Érdekelne viszont, mi volt az a kritérium, ami a fentebb idézett *bennkosztos* szó esetében két, itt viszont csak egy ejtészváltozat megadására készítette Fekete Lászlót.⁵

Néha – elsősorban a hangkiesés eseteinél – az is előfordul, hogy a két ejtészváltozat megadásakor a kieséses alak előtt ott áll egy megjegyzés, miszerint ez az ejtészváltozat csak gyors beszédben következik be, pl. *testszag* [testszag v. gyors beszédben: tesszag]. Ez így igaz is, de akkor tulajdonképpen más hasonulósos, összeolvadásos vagy kieséses alakok elé is oda lehetett volna írni ezt a megjegyzést, így például a *brosztű* [brosztű v. brostű] (31), *kádcsap* [kácsap v. káccsap] (92) stb. címszók második ejtészváltozata elé is.

A címszó utáni szögletes zárójelben található ejtészváltozatok „egyenrangúak, mindegyikük köznyelvi változat [...], azonban a kerek zárójelben lévő változatokat” (10) kevésbé ajánlja a szerző. Ezzel kapcsolatban megint nem igazán tudom, mi lehetett az a kritérium, ami szerint az *ígér* igének (84) és származékainak mindkét ejtészváltozata (pl. [ígér v. igér]) köznyelvinek minősül, ezzel szemben pl. a *kíván* (100) és származékainak alakjai közül csak az egyik (pl. [kíván v. (kíván)]); vö. még pl. *gunyoros* [gunyoros v. (gúnyoros)] (69), ugyanakkor *gügyü* [gügyü v. gűgyű] (uo.), de idézhetnénk még más példákat is.

A hangtörvények hatása folytán létrejött alakok mellett szerepelnek a szótárban olyan szavak is, „melyekben a kiejtés teljesen megegyezik a szó írott alakjával”: ezzel a szerző fel akarja hívni a figyelmet arra, hogy „ezeknek más ejtészmodja helytelen, pl. *hegesztő* [hegesztő] mn. és fn.” (9). Ebben tulajdonképpen igaza is van, csak ismét felmerülhet a kérdés, milyen alapon fogadja el Fekete László a *hegeszt* igének csak a geminálódás nélkül ejtett változatát, ha pl. a *kókad* ige és származékai esetében a szimpla és a geminált ejtést is megadja, sőt a nyúlós változatot éppúgy köznyelvinek érzi, mint a másikat, hiszen mindkettőt kerek zárójel nélkül közli: [kókad v. kókkad] (101).

A mozaikszók, betűszók és rövidítések közül Fekete László csak azokat vette fel szótárába, „melyeknél az ejtett alakot is közli a forrásmű, pl. *kb.* [körülbelül v. (kábé)]” (10). Így csak alig néhányat találunk közülük a munkában (pl. stb. *tnk*, *tsz*, *tszcs*), ugyanakkor ezek esetében már ismert a kiejtés a forrásmunkából is. Egy újabb keletű betűszóval, az AIDS-szel kapcsolatban pedig a szótár több ejtészváltozatot is közöl: [étsz, aídées v. angolosabban: édz]. Utóbbi esetében nem tudom, melyik forrásmunka lehetett az, amelyik ezt az angolos ejtészváltozatot is megadja. A felsorolt szakirodalmi munkák közül a szó újabb elterjedése folytán igazán csak a HKsz. jöhet

⁵ Ugyanezt kérdezhetnénk pl. a már idézett *honboldogítás* és *hordalékgarmada* szócikkek esetében is.

szóba, abban (20) valóban meg is találjuk a kifejezést, különböző toldalékokkal és szóösszetételek előtagjaként. Az itt megadott *-val/-vel* ragos forma azonban az *sz-es* ejtést tükrözi: *AIDS-szel*.

A kiejtési szótár anyagának utolsó nagy csoportját az idegen szavak képezik. Fekete László egyrészt az ÉrtSz.-ban található idegen szavak kiejtését adja meg (pl. *cosinus* [koszinusz] (35)), másrészt pedig a felsorolt szakirodalomban előforduló olyan idegen szavakét, „melyek használata gyakori, bár az lehet szükséges vagy felesleges szó” (10).

Véleményem szerint – de pl. a *Duden Aussprachewörterbuch* szóanyaga is ezt tükrözi – éppen az idegen szavak csoportja az, amelyek esetében a legnagyobb szükség van egy ilyen kiejtési szótárra, bár Fekete László munkájában korántsem ezek vannak többségben. Amellett pedig meg kell mondani azt is, hogy voltaképp ezek esetében más szótárak is eligazítanak bennünket, ugyanis az írásképtől jelentősebben eltérő idegen szavak kiejtését a Bakos-féle *Idegen szavak és kifejezések szótára* is közli, míg az idegen nevek esetében rendelkezésünkre áll a Magay Tamás szerkesztette *Idegen nevek kiejtési szótára*.

4. Következő kifogásom a címszók egy részében feltüntetett csillagra vonatkozik. Mint Fekete László írja, „a címszó utáni csillag ['] kerülendő szót vagy írásmódot jelöl, pl. *korrekció* [korrekció v. korrekció] fn /javítás, helyesbítés/, *nylon* Lásd: nejlon” (10). Az már maga is furcsa, hogy egy jelet két funkcióban is használ a szerző: a kerülendő *s z ó* ugyanis nyelvhelyességi probléma, a kerülendő *í r á s m ó d* helyesírási. Mi sem lett volna egyszerűbb, mint az egyértelműség kedvéért két jelet (pl. [•] és ⁺) bevezetni. Az előbbi szűkszavú idézetből ugyanis nem derül ki, mely esetekben vonatkozik a csillag a szóra, mely esetekben az írásmódra. Ha sokat forgatjuk a szótárt, azért rájövünk, hogy van némi logikája a használatnak: ha a csillagos szó után egyenes zárójelben annak magyar megfelelőjét találjuk, feltehetően annak idegenszerűségét, s ebből fakadó kerülendő voltát jelenti a csillag, míg ha utána egy más írásképi címszóra történik utalás, mint fent is, akkor nyilván kerülendő írásmódot jelöl. Sajnos, itt is vannak azonban következtelenségek. Egyrészt némileg érthetetlen számomra, hogy miért kell a csillaggal ellátott, tehát kerülendő *slag* helyett *gumicső*-t (167), vagy a *shussz kulcs* helyett az *indító kulcs*-ot használni, ha pl. a 'fordítási hiba' jelentésű *leiterjakab* mellett nem áll csillag, holott a magyar jelentés ott is szerepel zárójelben (112). Ezzel szemben viszont az elterjedtebb és rövidebb *lendkerék* helyett is a *lendítőkerék* használatát javasolja a szótár (113), noha a rövidebb változat a NyKk. II, 42 szerint sem kifogásolható ma már.

Még rosszabb a helyzet a kerülendő írásmódra vonatkozó csillagokkal. Ezek többsége ugyanis olyan formák előtt áll, amelyek valójában nem egyszerűen kerülendők, hanem a jelenleg érvényben lévő akadémiai helyesírási szabályzat szerint helytelenek, pl. *hobby* Lásd: hobbi (80), *mammút* Lásd: mamut (118), *zipzár* Lásd: cipzár

(210) stb. A szócikkek illetően felvétele valójában azt sugallja, mintha ezek nem helytelen, csak kerülendő írású formák volnának, tehát ez az eljárás mind tudományos, mind pedagógiai szempontból teljesen elhibázottnak minősíthető. Nem is szólva arról, hogy pl. a *wolfram* [volfram v. volfrám] /volfrám/ (209) szócikkben a szerző nem is a *Lásd* szóval utal a helyes szócikkre, hanem csupán csillaggal látja el, de ugyanúgy megadja az ejtÉsváltozatait, mintha helyesen írt alak volna, s ferde zárójelben feltünteti a jelentését. Az AkH.¹¹ szerint azonban a szó jelenleg elfogadott írásmódja *volfrám* (370).⁶ Az érvényes helyesírási szabályzat szerint ugyancsak helytelen *yoghurt* [jokhurt] /joghurt/ címszóban pedig már csillag sem szerepel (209), azt tehát Fekete László épolyan helyesnek tekinti, mint a *joghurt* alakot (91). Igaz, hogy utóbbinak a jelentését már legalább nem ugyanazzal a szóval adja vissza, hanem az *qludttej* szóval.⁷

Ezt az eljárást egyébként máshol is megtaláljuk, pl. a *klozeti* címszó jelentését is *klozet*-tel adja vissza, holott a fél oldallal korábbi *klozet* jelentéseként 'véccé' szerepel (100–101). Ugyanígy megad a szótár – mégpedig csillag nélkül – egy helytelen írású *girál* [girál v. gírál] szócikket (68) 'zsirál' jelentéssel, ami már önmagában is meglehetősen sajátos eljárás, s még csak nem is utal arra, hogy a szónak nem ez a helyes írásmódja, hanem *zsirál*. Ezzel együtt ez a forma is szerepel a műben (212), igaz ott már csak a [zsirál] ejtÉsmód szerepel, a [zsirál] ejtÉsmód szerepel, a [zsírál] még kerek zárójelben sem, eltérően pl. a *volfrám* szócikkétől. A jelentés megadása helyett pedig csak egy zárójeles utalást találunk arra, hogy a bankszokmából való kifejezéssel állunk szemben.⁸

A jelentések feltüntetése egyébként sem erőssége a szótárnak, így például a *leszboszi* [lÉzboszi] címszóban – bár a szófajt helyesen adja meg (mn.) – a jelentés főnévi: 'nők egymás iránti nemi vonzalma' (113). A *konkurencia* és *konkurens* szócikkek (102) esetében pedig csak a 'versengés' ill. a 'versengő' kifejezések szerepelnek a jelentésnél, holott 'a versenytársak összessége' ill. 'versenytárs, vetÉlytárs' legalább annyira elterjedtek.

⁶ A szó egyébként ez alatt a címszó alatt is szerepel a szótárban, fölöttébb különös módon ott az *a*-s ejtÉsváltozat már kerek zárójelben, mint kevésbé ajánlott forma szerepel (208).

⁷ Ez persze megint nem egészen korrekt és pontos jelentésmeghatározás, mert az ÉKSz. 627. szerint a joghurt „bizonyos baktériumokkal mesterségesen savanyított aludttejszerű termék”.

⁸ Pedig a szó jelentése megadható, az Idegen szavak és kifejezések szótára két értelmét is közli: 1. 'váltót forgat', 2. 'váltókezességet vállal'. Ez ugyan pl. a *Duden Fremdwörterbuch* (Müller 1974) szerint talán nem egészen pontos, ott a *girieren* szó jelentése inkább 'váltót ellenjegyez'-ként adható meg: 'einen Wechsel od. ein sonstiges Orderpapier mit einem Giro [ol. 'kör' – F. T.] versehen' (266). A magyar jelentések körüli bizonytalanság talán abból is fakad, hogy Magyarországon jó ideje nem működik zsírórendszer, ez viszont egyben azt is jelenti, hogy ritkasága folytán a szót talán nem is kellett volna felvenni a szótárba.

Ez a két utóbbi szócikk egyébként annak is ékes bizonyítékát adja, mennyivel jobb lett volna két *különböző* jelet használni a kerüendő szóra ill. a kerüendő írásmódra. Mint láttuk ugyanis, a helyesen írott, de Fekete László szerint nyilván nyelvhelyességi szempontból kifogásolható szavak csillaggal ellátva kerültek a szótárba. Ugyanezt a csillagot találjuk azonban néhány sorral később a helytelen (a szerző szerint csupán: kerüendő) írásmódú *konkurencia* és *konkurrens* szavak mellett is, sőt itt sem a *Lásd* szóval utal a másik címszóra, hanem megadja a kiejtést valamint a jelentést is (igaz, megint csak az idegen, de legalább helyesen írott szóval: konkurencia, konkurrens) – vö. 102–103. Így aztán tulajdonképpen csak találgathatjuk, hogy mi miért helytelen ill. kerüendő ezekben a szavakban. S ismét nem egyedi esettel van dolgunk, mindjárt ugyanazon a lapon ott találjuk a *kontrol*, *kontrolál*, *kontroll*, *kontrollál* szócikkeket is mind csillaggal, s a jelentések előbb megismert megadásával.

De nem csak a csillagos szavakkal van baj a szótárban. Már fentebb is idéztem olyan példát, amelyben – rossz helyesírású formája ellenére – nem szerepel csillag (*yoghurt*), de előfordul ez máshol is, pl. *klorofiltestecske* (100), *múlatság* (128). Az előbbi példa valószínűleg csupán helyesírási hiba, mert előtte szerepelnek *klorofill* alakok is. A másik esetben azonban Fekete László a szócikkben fel is tünteti, miért veszi fel közvetlenül a *mulatság* címszó a hosszú magánhangzós változatot is: „*múlatság* [múlaccság] /rég/ /mulatság/”. A baj csak az, hogy ha régies szóval volna is dolgunk, a helyesírása ebben a formában nemhogy a jelenleg érvényben levő, de már az 1954-ben kiadott akadémiai helyesírási szabályzat szerint is helytelen. Korábban sem írták azonban okvetlenül hosszú ú-val a kifejezést, a TESz. II. 973. is rövid magánhangzós alakokat közöl a XV. sz. végéről. (Más kérdés, hogy egy ilyen régies alaknak egyáltalán volna-e létjogosultsága egy a mai köznyelvi ejtést tükrözni hivatott szótárban.)

Fekete László azonban nemcsak régies szavakat vett fel munkájába, hanem nyelvjárásiakat is, pl. „*zsombik* [zsombik v. zsombík] fn /táj/ /zsombék/” (212) vagy származéka, a *zsombikos* (uo.). A baj itt még nagyobb, mint az előbb, hiszen ha csillag nem is állt a *múlatság* után, ott legalább szerepelt a köznyelvi és helyesen írott alak is. Ennél már csak talán az *arasznyi* címszó (22) esetében rosszabb a helyzet, ott ugyanis nemcsak hogy az *arasz* vagy *arasznyi* címszó nem található meg a szó közelében, de még csak arra sincs utalás, hogy tájnyelvi változattal volna dolgunk.

Végére érve hosszúra nyúlt bírálatomnak, összefoglalóan – sajnos – azt kell megállapítanom, hogy Fekete László munkája számos koncepcionális és szakmai hibájánál fogva nem alkalmas arra, hogy „a magyar nyelvet szerető közönség” (7) számára megbízható és hasznos útmutatóul szolgáljon „a helyes kiejtés és a választékos beszéd normáival” (9) való ismerkedés során. A magyar nyelvtudomány ezirányú adóssága tehát valóban nem szűnt meg.

Forgács Tamás

IRODALOM

- AkH.¹¹ = *A magyar helyesírás szabályai*, tizenegyedik kiadás, 1984, Budapest, Akadémiai.
- ÉKsz. = Juhász József vez. szerk. 1972: *Magyar értelmező kéziszótár*, Budapest, Akadémiai.
- ÉrtSz. = Bárczi Géza–Országh László vez. szerk. 1959–1962: *A magyar nyelv értelmező szótára I–VII*, Budapest, Akadémiai.
- Fábián Pál 1968: A szókészlet, in Rácz Endre szerk.: *A mai magyar nyelv*, Budapest, Tankönyvkiadó, 459–499.
- HKsz. = Deme László–Fábián Pál szerk. 1988: *Helyesírási kéziszótár*, Budapest, Akadémiai.
- Mangold, Max szerk. 1974: *Der große Duden, Band 6. Das Aussprachewörterbuch*, Mannheim–Wien–Zürich, Dudenverlag.
- Müller, Wolfgang szerk. 1974: *Duden Fremdwörterbuch*, Mannheim–Wien–Zürich, Dudenverlag.
- NyKK. = Grétsy László–Kovalovszky Miklós szerk. 1980–1985: *Nyelvművelő kézikönyv I–II*, Budapest, Akadémiai.